

IMAGINEA – PREZENȚĂ ȘI ABSENȚĂ METAFIZICĂ**Liudmila CRUDU***Catedra Filosofie și Antropologie*

The article “Image – metaphysical presence and absence” is concerned with images’ ontological and metaphysical status. It means that image is studied in the situation when it is present, like mental contents, like independent being, like exterior appearance of the mental contents. In the other way image is studied in the meaning of absence, when it is present only like a subjective concept of conscience. The importance of this report is to concentrate on the explanation of dependence between the state of presence and absence of image. The image’s intermediate place is a concordance of these both parts of its being. The image is present in the exterior reality and human conscience, but it is absent in the objective reality, because its contents are rather changeable, and it is impossible to analyze it like a constant thing.

Cultura contemporană este o imensă întindere de simboluri, semnificații, categorii ș.a., a căror ramificație sunt întrepătrunse și pe care subiectul le poate cunoaște prin intermediul imaginilor pe care le construiește despre această realitate. Acele imagini prin care subiectul operează elementele realității sunt, de asemeni, foarte variate și multifuncționale. Filosofia manifestă un interes deosebit pentru un anumit tip de imagini pe care le studiază în diverse aspecte. Aceste imagini se pot numi eidetice, deoarece ele posedă o capacitate productivă majoră și o substanță nedeterminată. Prioritatea operării cu imaginile constă în faptul că ele nu pretind la raționalizarea imediată a realității, dar prin acest mijloc se face posibilă înțelegerea intuitivă a realității. Problema pe care dorim s-o scoatem în evidență este statutul imaginii în filosofie și mai ales statutul ei metafizic. Sensul metafizic pe care ne propunem să-l cercetăm se referă, în mod special, la cadrul ontologic și la interacțiunea dintre forma ontologică și potențialul ei cognitiv. Astfel, problema care pare a fi cea mai interesantă este de a determina care este statutul ontologic al imaginii, este ea oare prezentă sau absentă din punct de vedere ontologic. Ipoteza pe care o enunțăm este că imaginea se situează între prezența și absența metafizică, deoarece este o entitate intermediară, ceea ce poate fi dovedit prin cercetarea esenței acesteia. Răspunsul la aceste întrebări îl putem găsi în fenomenologie și în direcțiile inspirate din aceasta. Apare necesitatea de a cerceta imaginea prin raportul său cu ființa și neantul (prin ființă, înțelegem existența ca fiind, atât în starea statică, inertă, cât și în cea dinamică, neantul, categoria prin care desemnăm absența totală a ființei sau neexistența) și prin modalitatea în care gândim ființa și imaginea ei.

Astfel, imaginea poate fi definită, din perspectivă ontologică, ca fiind expresia a ceea ce este absent și din perspectiva cunoașterii metafizice ca reprezentând intersecția dintre percepție și existența exterioară. Cunoașterea metafizică presupune un proces de cunoaștere mai profund, în ceea ce privește fondul spiritual și trăirea prin conștientizare; este un gen de cunoaștere prin propriile resurse ale subiectului, o „cunoaștere prin naturalitate, adică prin transformarea noastră în însuși obiectul cunoscut” [3, p.100]. Imaginea este acea entitate ce se poate plasa la această intersecție, deoarece statutul ei nu poate fi determinat în sensul strict ontologic, el presupune o înțelegere deosebită, ce se extinde și asupra cunoașterii, și asupra existenței, atât la nivelul realității fizice, cât și la nivelul realității virtuale. Imaginea este clasificată ca un nivel deosebit de ființă, ca o mediere către existență, sau ca o entitate cognitivă, iar legătura ontologică dintre subiectul cunoscător ce mediază crearea imaginii și obiectul-model după care imaginea se creează este o legătură imuabilă. Funcția pe care imaginea o prezintă la conexiunea dintre câmpul ontologic și câmpul gnoseologic se poate numi asimilare abstract-imaginară. Această funcție este foarte relevantă în ceea ce privește evidențierea echilibrului fragil dintre imagine – ca prezentă și absentă în același timp. Prin procesul de asimilare abstract-imaginară se interiorizează un conținut exterior de către subiect sau se reinteriorizează conținutul ce face, deja, parte din universul acestuia. Nu este vorba despre o apariție repetată a entității în altă formă, ci despre crearea unei entități noi a cărei existență este autentică numai în faza funcționării acesteia, iar atunci când imaginea nu mai este necesară momentului de gândire, dispare definitiv, iar reluarea ei nu poate repeta întocmai ceea ce a fost în cazul precedent [2]. Prezența imaginii poate fi atestată la momentul când aceasta se distanțează suficient de modelul obiectiv pentru a se autoidentifica dar, nu într-atât de mult, încât să piardă legătura cu originea sa, acest moment constituie apogeul vectorului ontologic al imaginii.

Oscilația permanentă între concret și abstract, proprie imaginii, devine o trăsătură esențială a acesteia, este o mișcare pe două niveluri care determină prezența și absența. Concretul este nivelul care propune sesizarea

imaginii ca reprezentant a ceva, ca fiind o prezență metafizică, la acest nivel se poate construi mai mult decât imagini, se pot construi aplicații fundamentale pe baza principiului individuației, principiu esențial în metafizică. Individuația este procesul pe care imaginea îl parcurge de la abstract la concret, iar calea inversă este o reconstrucție mentală [6]. Abstractul este absent în percepția noastră, dar pe această cale noi îl putem prezenta. Astfel, imaginea reprezintă o îmbinare consistentă a raționalului cu iraționalul.

Dificultatea în cercetarea imaginii constă în faptul că ea nu posedă un caracter stabil, ea nu are un conținut determinat, dar este un fenomen ce urmează să se completeze cu sens afectiv și rațional pe durata existenței acesteia. Reconstrucția mentală oferă un bun prilej pentru a surprinde imaginea în esența ei, care este vădit metafizică, evidențiindu-se în modul cel mai firesc la determinarea raportului dintre imagine și categoria de ființă, aici imaginea poate fi declarată ca fiind atât prin prezența, cât și prin absența sa. Putem să definim imaginea ca fiind intermediarul dintre percepția subiectivă și realitatea obiectivă pe care subiectul tinde să o cunoască. Această definiție ni se pare apropiată de teoria ideilor lui Platon, din perspectiva dinamică a ideilor de la starea pură la una terestră, astfel și ideile transcend de la originea obiectivă prin conștiința imaginantă a subiectului la o stare metafizică ce manifestă starea ființei. Planul intermediar al imaginii nu poate fi cunoscut doar cu ajutorul rațiunii, dar nici exclusiv cu ajutorul simțurilor, este nevoie de o îmbinare sintetică a intelectului cu sensibilitatea și intuiția pentru a sesiza subtilitatea acestei stări în care imaginea redobândește esență [12].

Deci imaginea „este ceea ce nu este”, altfel spus, este acel segment care este în același timp propriu și străin conștiinței subiectului. Imaginea poate prezenta lucrurile a căror manifestare este ca un întreg incomensurabil operațiilor logice, cum ar fi analiza și sinteza, ea prezintă o totalitate despre care, la nivel rațional, putem să știm, dar să nu înțelegem, imaginea dă posibilitatea de a înțelege ceea ce se ascunde gândirii raționale de tip științific. Astfel imaginea nu mai este ceea ce reiese din ceva, este o realitate simbolică absentă în lucruri și prezentă în conștiință. Kant o considera ca fiind o aparență utilă, ce face legătura indirectă dintre subiectul cunoscător și ceea ce vrea acesta să cunoască, este o legătură constructivă, informațională, profund înrădăcinată conștiinței, unde nu este loc pentru arbitraritate [8]. Această constatare ne spune despre faptul că imaginea pierde din funcțiile sale existențiale în favoarea unui conținut mental abstract care se plasează dublu în conștiința celui ce produce imaginea și în modelul ei.

Referindu-ne la statutul ontologic al imaginii, ne vom aminti de opoziția dintre fenomen și noumen la Kant, imaginea este ceea ce apare în experiența subiectului ca expresie a ceva și poate fi atribuită lumii fenomenale, ea prezintă prin sine o ființă absentă, sau mai altfel trimite prin simbol înrudit la această ființă absentă. În același timp, imaginea este incontestabil prezentă, dar marchează o absență. Actualmente, imaginea poate fi descătușată de dependența ontologică față de model, se prezintă ca instanță esențială a aparenței și este detașată de problemele valorii de adevăr și neadevăr [9]. Imaginea nu este o simplă copie, ea păstrează în sine modelul, și perceperea acestuia, dar este originală și reproductivă. Aceasta nu ne permite să identificăm imaginea cu originalul, dar este lesne, ca la un moment dat imaginii să i se atribuie o valoare de originalitate, raportul dintre aceasta și modelul său nu este un raport de subordonare, el se constituie pe bază de coordonare a conținutului preluat și a conținutului autocreat sau dobândit pe parcursul tranziției de la starea de imagine a ceva la starea de entitate independentă.

O proprietate de bază pe care o posedă imaginea este actualitatea, ea nu se poate autodepăși, deoarece se constituie ca un fenomen temporar și dinamic. Imaginea este însoțită de un flux de conținuturi ce trec prin ființa ei, astfel imaginea este lipsită de consistență, dar este într-atât de dinamică, încât conținutul ei nu poate fi surprins într-o stare constantă, ceea ce îl face absent [12, p.227-229].

Calitatea de fenomen al conștiinței este foarte relevantă imaginii, deoarece astfel ea se desprinde de conștiința individuală și se transformă în categorie, complexitatea căreia permite fondarea unui discurs filosofic și metafizic. Pentru a determina natura imaginii, este necesar să desprindem imaginea de percepția sensibilă, ceea ce reduce participarea acesteia la obiectul originar (se admite posibilitatea reproductivă a imaginii odată cu ruperea tuturor legăturilor cu obiectul inițial care a generat-o). În același timp, ea se apropie de conștiință, atrăgând calitățile esențiale ale unui fenomen al conștiinței pe care îl regăsim în lucrările lui Husserl și ale lui Kant [7, p.135-136; 9, p.243-245]. Este important să menționăm că imaginea nu poate fi identificată cu experiența imediată a realului. Cea din urmă este însoțită de categorii, concepte și fenomene mai evidente, cum sunt semnele, simbolurile, reprezentările. Imaginea este menită să exprime o trăsătură esențială indispensabilă de natura cognitivă, și nu este pregnantă de acțiunea empirică a subiectului. În plus, este constatată o discrepanță de conținut dintre imaginea constituită și modelul real.

O altă trăsătură esențială a imaginii este faptul că ea nu poate fi surprinsă într-o finalitate interioară a sa, iar existența ei este imposibilă în plan unic, fiind posibilă doar într-o pluralitate de niveluri ontice. De aceea nu apare o ultimă manifestare a imaginii. În acest fel, se exclude posibilitatea identificării imaginii cu copia, pentru că ea nu redă și nu arată originalul integru, ci doar exprimă și manifestă mesajul acestuia.

Imaginea este o parte a realității și a universului uman ce nu se include totalmente nici în parametrii gno-seologiei și nici în parametrii ontologiei clasice. Acel caracter intermediar al imaginii în sine este de natură metafizică. „Există un conținut de conștiință precipitat al unui proces rezultat din confruntarea unui obiect cu subiectul; și acest conținut de conștiință este – să-i zicem – realitatea, ...” [3, p. 212]. Astfel, imaginea reprezintă din punct de vedere metafizic acea parte a activității subiectului ce reconstruiește realitatea detașată de ființa sa, configurația pe care o capătă imaginea, absența în ceea ce privește obiectul exterior și de prezență a manifestării acestuia prin conștiința subiectului.

Vom încerca să delimităm cadrul realității imaginare care, nu este un cadru stabil, ci se referă la construcția interioară a imaginii, și produce un efect de detașare a entității imaginare de obiectul al cărei mesager este. Ființa nu poate fi definită în afara conștiinței subiectului, tot astfel și imaginea este intrinsecă conștiinței subiectului, ea permite detașarea de lumea și condiția fizică astfel, încât se face posibilă o activizare a sensibilității metafizice, dar nu putem declara direct dacă este prezentă sau absentă ființa „în fața” noastră. Este vorba despre sesizarea calității ființei prin intermediul imaginilor. Calitatea ființei, pe care o descoperim prin intermediul imaginii este incomparabil mai vastă decât ceea ce noi putem primi prin reflecția rațională asupra acestei probleme. Din această cauză, se susține că experiența estetică prin imagini este o experiență mai zguduitoare decât multe altele pe care un subiect poate să le acumuleze, imaginea printr-un mod misterios poate combina și multe calități și se poate autocomunica, deci se face accesibilă, una dintre cele mai esențiale cauze ce produc setea de frumos, sublim etc. Metafizica va susține în continuare că imaginea este una dintre posibilitățile prin care subiectul uman cunoaște absolutul și infinitul, deoarece noi nu putem să avem decât o imagine a acestora. Absolutul nu poate fi nici gândit, nici sesizat, el poate fi doar imaginat prin intermediul anumitor mijloace de care dispunem, fie ele tehnice sau parte a resurselor mentale [3, p.211-215].

În ceea ce privește discursul metafizic, vom accentua că imaginea este semiprezentă în context singular, și poate fi complet prezentă în context multiplu, de exemplu: imaginea ființei nu poate fi prezentă în conștiința subiectului, dacă vom încerca să analizăm aceasta ca „loc” unic de plasare a imaginii, deoarece ființa este starea de a fi a subiectului și nu poate fi model al imaginii, pentru a genera o imagine a ființei, conștiința trebuie să ia contact cu lumea exterioară și cu manifestările conștiințelor exterioare subiectului, ceea ce înseamnă că vom avea un context multiplu atunci când vom încerca să constatăm prezența imaginii, ceea ce relevă încă o dată în plus caracterul tranzitoriu al imaginii ca existență independentă.

Prezența metafizică presupune posibilitatea de a cerceta imaginea pe durata existenței acesteia, începând cu apariția ei și până la eliberarea de modelul inițial. Această idee o putem urmări în reflecțiile pictorului Kandinski cu privire la imaginea în pictura nonfigurativă. „La Kandinski, de exemplu tabloul eliberându-ne de reprezentare, ne expune pathos-ului nemijlocit a ceea ce este: conținutul pe care vrea să-l exprime cultura este viața... tocmai această pulsione a ființei în noi care are ca misiune să o susțină și să o ducă la acest punct extrem, la acest „paroxism al vieții”, acolo unde viața face experiența de sine până în propriile străfunduri, unde se adâncește în acea „imposibilă fericire” pe care Kandinski o numește „extaz” [12, p.226]. Parafrazând această explicație a imaginii picturale către discursul metafizic, putem surprinde încărcătura spirituală pe care o poartă, accent relevant din perspectiva metafizicii nescientiste. Astfel imaginea este prezentă prin participarea sa la subiect și la procesele pe care le generează în conștiința acestuia, și nu printr-un conținut constant de natură ontică. Este vorba despre participarea imaginarului la cunoaștere și creație în calitate de instrument pentru înțelegerea celor mai vaste categorii ale gândirii subiectului, este o ieșire către sintezele produse de conștiință. Aspectul dat se evidențiază în cadrul teoriilor estetice, dacă trecem la fenomenologie, vom putea urmări dezvoltarea acestei perspective.

Ideea pe care o susținea Heidegger se proiecta asupra surprinderii existenței autentice printr-o ființare autentică, ființa trebuie gândită ca o categorie abstractă și nu poate fi altfel autenticată decât prin surprinderea imaginii ei. Caracterul intermediar al imaginii este, de fapt, esența acesteia, acesta reprezintă cadrul noumenal în care se poate plasa imaginea. Specificul acestui cadru noumenal constă, în primul rând, în faptul că acesta poate fi perceput printr-un efort mental sintetic, iar, în al doilea rând, prin starea în care imaginea depășește prezența, precum și absența, și devine parte a conștiinței, precum și a lumii exterioare, apartenența și detașarea sa de la un șir de obiecte (subiectul, modelul, realitatea), precum și dubla plasare la nivelul feno-

menal și noumenal [4, p.50]. Acest punct de vedere a fost susținut de către Deleuze în lucrarea *Logica sensului*, idee prin care imaginea s-a transferat la un alt nivel de reflecție în care se poate apela la diferitele posibilități cognitive ale subiectului [12, p.231]. Din această perspectivă, imaginii i se propune un statut de prezență necesară, a cărei scop este de a dinamiza lumea sensurilor pentru fiecare subiect. Concluzia dată își are originea în teoriile postmoderniste precum cea a lui Jaques Boudrillard [1], despre simulacre. Simulacrul reprezintă o materializare a imaginii mentale despre un anumit lucru sau despre un ansamblu, precum și imaginea, simulacrul se poate desprinde totalmente de originea sa pentru a deveni independent și de a-și atribui un nou ansamblu de sensuri. Astfel, imaginea și simulacrul, ca o materializare a acestuia, poate poseda caracter mimetic precum și reproductiv, primul o lipsește de prezența în calitate de valoare ontologică (este prezentă ca ceva secundar), al doilea caracter îi acordă posibilitatea de a se manifesta ca esență.

Fenomenologia, dimpotrivă, insistă asupra studierii imaginii ca o entitate independentă existentă ce poate descrie perspectiva de receptare a ființei autentice la nivelul mentalului. Meritul fenomenologiei este de a surprinde ființarea imaginii paralel cu perceperea, cunoașterea și reamintirea. Aici imaginea este tratată într-o ipostază diferită celei a entității ontice independente și închise, ceea ce pune în evidență fenomenologia este cadrul imaginii inserate în totalul conștiinței ce vizează nu un model izolat, ci o experiență globală a subiectului. Recomandarea științei asupra problemei imaginii constă în detașarea de cadrul subiectiv al imaginii, ceea ce permite sesizarea prezenței sensului ei și exclude senzația prezentificării acesteia.

În fenomenologie imaginea este o transcendere mistică spre ființă. Din perspectiva lui Heidegger, imaginea este purtătoarea unui adevăr teologico-metafizic și este asociată prezentificării inobservabilului. Imaginea reprezintă o lentilă prin care se poate vedea întregul imensului univers printr-un procedeu de rezumare a multiplelor elemente la esențele lor morfofuncționale. Pentru Heidegger imaginea este o existență autentică și se sprijină pe o experiență metafizică fundamentală. Imaginea în calitatea sa de categorie metafizică propune accesul spre ființă, și nu o manifestă. Imaginea este asociată unui orizont al posibilității de a asimila realitatea prin rațiune, aceasta este permanent vizibilă ca aparentă și nu face accesibil conținutul de după linia de orizont, ea este permanent în vizorul subiectului, dar nu poate fi depășită [4, p.50-56]. Proprietatea pe care încearcă s-o evidențieze fenomenologia este autofigurativitatea imaginii, odată creată, ea devine autonomă în potențialul său productiv și se dezvoltă.

Dintr-o altă perspectivă, procesele cognitive nu sunt doar niște procese ce se finalizează cu asimilarea informațiilor din lumea interioară și din lumea exterioară, ele presupun și o sintetizare a informației, crearea unor noi asocieri, completarea unor scheme cognitive, și chiar crearea unor noi cunoștințe. Ceea ce am vrut să menționăm este că subiectul nu se poate dezvolta, dacă nu inițiază careva procese creatoare în conștiința sa.

„Privată de ființă, ea se prezintă ca o mișcare neîncetată, ca un tropism, ca o tendință către: imaginea pierde așadar orice valență ontofanică, se golește, nu mai dispune decât de o formă informă, întotdeauna pe cale de dispariție, alimentând, la urma urmelor un nou iconoclast” [12, p.232]. Forma pe care Wunenburger o are în vedere este forma curgătoare, acea curgere de conținuturi în și din entitatea imaginii, ce nu poate înceta. Cu toate acestea, la nivelul noumenal, imaginea poate fi exprimată ca o totală expresie a creatorului său, a subiectului care a generat-o. Nuanța cea mai copleșitoare este faptul că imaginea în ipostaza în care încercăm s-o descriem este proprie doar lumii gândite prin categorii, ea nu poate fi surprinsă în acest fel în afara minții, substanța sa mentală o face prezentă și absentă simultan.

În cele din urmă, după multiplele detașări, neantizări, reatribuiri, imaginea va primi o nouă funcție, de a fi un mod de existență a conștiinței și a expresiei subiectului situată între ființă și neființă. În acea din urmă ipostază, ne putem ciocni cu psihologizarea imaginii, soluția acestei probleme este de a studia imaginea în afară de mediul psihic al subiectului ce se află în contact cu ea. În acest caz, este nevoie de o abordare fenomenologică a problemei, dacă acceptăm imaginea în calitate de fenomen al conștiinței. Nu putem să trecem cu vederea opoziția ce apare între Husserl și Sartre la momentul justificării imaginii ca prezență ontologică. Jean Paul Sartre [11, p.25] enunță ideea prin care imaginea se referă la lucrurile absente și le vizează indirect. Forma ei ontologică este totalmente redusă, astfel fiind doar aparentă a sentimentelor trezite de imaginea amintire, copie sau un alt tip de imagine prezent în șirul mental al experienței curente a subiectului. Particularitatea pe care dorim s-o scoatem în evidență este faptul că existențialismul francez este tentat să privească imaginea ca ceea ce este legat indispensabil de experiența subiectivă, și nu poate fi examinat, nici potențial ca o categorie a gândirii metafizice.

La finele acestei lucrări, vom putea susține că imaginea este un element imanent conștiinței, ca obiect al cercetării metafizice va alege conținuturile conștiente la nivelul genezei lor și a producerii a ceea ce sunt

imaginile în sine. Conținutul celor din urmă nu poate fi supus unor analize, pentru că este absent în sensul accesibilității lui, dacă ne amintim despre linia orizontului după care nimic nu se mai vede, noi putem să cunoaștem ce este dincolo doar cu ajutorul unor presupoziii, dacă avem destule date pentru aceasta. Starea acestui conținut nu poate fi apreciată la nivel obiectiv din cauza că el nu este permanent, și în același timp trebuie să avem în vedere că linia orizontului este în orice situație relativă la poziția noastră. Astfel imaginea poate fi cunoscută prin depășirea unor limite stabilite, dar este vorba despre una dintre o mulțime de imagini. Prezența pe care o atestă imaginea este condiționată de absența obiectivului, obiectiv există doar ființa, toate celelalte sunt produsele realității subiectului pregnant de ființă, receptate și exprimate prin imagini.

Referințe:

1. Baudrillard Jaques. Timpul simulacrelor / Traducere de Al. Craiuțu. - București: Humanitas, 1994. - 300 p.
2. Durand Gilbert. Structurile antropologice ale imaginarului. Introducere în arhetipologia generală / Traducere de Marcel Aderca, postfață de Cornel Mihai Ionescu. - București: Univers Enciclopedic, 2000. - 477 p.
3. Ionescu Nae. Curs de metafizică. - București: Humanitas, 1991. - 331 p.
4. Heidegger Martin. Originea operei de artă / Traducere de Thomas Kleininger și Gabriel Liiceanu. - București: Humanitas, 1995. - 384 p.
5. Heidegger Martin. Scrisoare despre umanism // Repere pe drumul gândirii. - București: Editura politică, 1998. - 332 p.
6. Husserl Edmund. Meditații carteziene / Traducere de Al.Craiuțu. - București: Humanitas, 1994. - 247 p.
7. Husserl Edmund. Scrieri filosofice alese / Traducere de Al.Boboc. - București: Editura Academiei Române, 1993. - 255 p.
8. Kant Immanuel. Critica facultății de judecare / Traducere de Vasile Zamfirescu, Alexandru Surdu, Constantin Noica. - București: Editura Trei, 1995. - 367 p.
9. Kant Immanuel. Critica rațiunii pure / Traducere de N.Bagdasar. - București: Editura științifică, 1969. - 699 p.
10. Kandinsky Wasilly. Spiritualul în artă / Traducere de P.Amelia. - București: Meridiane, 1994. - 118 p.
11. Sartre Jean-Paul. Adevăr și existență / Redactare de Arlette Elkaim-Sartre; traducere de Giuliano Sfichi. - Iași: Polirom, 2000. - 195 p.
12. Wunenburger Jean-Jaques. Filosofia imaginilor / Trad.: Muguraș Constantinescu; ed. îngrijită și postf. de Sorin Alexandrescu. - Iași: Polirom, 2004. - 416 p.

Prezentat la 15.05.07